

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII
Международная научная конференция студентов и молодых
ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International
Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE
BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

Literature

1. Население по национальности и владению русским языком по субъектам Российской Федерации // Всероссийская перепись населения, 2020, URL: https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-04.pdf
2. Иванова Н. И. Функциональный статус якутского языка в республике Саха (Якутия) // Филологические науки. Вопросы теории и практики, Том 12, Выпуск 12, 2019, С. 182-187. URL: www.gramota.net/materials/2/2019/12/
3. Серээдар, Н. Ч. Тувинский язык как средство общения тувинцев: проблемы и перспективы // Новые исследования Тувы, №1, 2018, doi: <https://www.doi.org/10.25178/nit.2018.1.1>.
4. Бавуу-Сюрюн М. В. Тувинский язык на современном этапе: образовательный аспект // Новые исследования Тувы, №3, 2010, URL: https://www.tuva.asia/journal/issue_7/2158-bavuu-syuryun-mv.html.
5. Боргоякова Т. Г., Гусейнова А. В. Статус и функционирование тюркских языков Южной Сибири. - Абакан: Хакасский государственный университет им. Н. Ф. Катанова, 2017, 136 с.

УДК 81-11

СӘН САЛАСЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ АНГЛИЦИЗІМДЕР

Мухаметқалиева Аида Дарханқызы

muhametkaliеваaai@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар факультеті,
Шығыстану, 1 курс студенті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Бейсембаева С. Т.

Қазіргі дамып жатқан, жаһандану заманында- ағылшын тілінің алатын орны ерекше. Әлемдегі, мемлекеттер арасындағы саяси, экономикалық, ғылыми және мәдени қарым қатынастардың дамуы, ақпараттық құралдардың қарқынды зерттелуінде ағылшын тілі бірден бір жетекші рөл атқарады. Дүниежүзіндегі жаңашылдық пен өзгерістер, ағылшын тілінің дамуы мен кең етек жаюына ықпал етті. 20 ғасырдың аяғында Қазақстанда болған өзгерістер қоғамның барлық салаларын қамтыды және, әрине, бұл өзгерістер тілде де көрініс тапты. Халықаралық байланыстардың кеңеюі, ағылшын тілінде сөйлейтін елдер мен қызмет салаларының ағылшын тіліне бейімделуі, қазақ тіліне ағылшын сөздерінің тұрақты пайда болуына ықпал етті. Бұл тілдегі өзгерістер өте тез дамып, кейбір кезде адамдар оған ілесе де алмай қалуына ықпал жасауда.

Ең бірінші англицизм терминіне тоқталсақ. Яғни, англицизм дегеніміз ағылшын тілінен алынған немесе тікелей ағылшын сөзі болып табылатын, кез келген тілге сінісіп кеткен сөздерді айтамыз. XX ғасырдың бірінші жартысында Ушаковтың сөздігінде ағылшындылық варварлықтың бір түрі ретінде айқындалып, ана тілінде жат элемент

ретінде қабылданған. Алайда, XX ғасырдың екінші жартысында Ожеговтың орыс тілінің сөздігінде ағылшын тілінен алынған немесе ағылшын сөзінен модельденген сөз сөйлеу фигурасы ретінде ағылшынизмнің жаңа анықтамасына ие болды. Ғылымда «англицизм» ұғымын екі аспектіде қарастыруға болады.[1]

Біріншісі, кең мағынада В.М. Аристова, «англицизм» терминін лингвистикалық ұғым ретінде қарастырып, тіл белгілі бір лингвистикалық аймақтың ұлттық, этникалық белгілері емес, бастапқысы болып саналады деп тұжырымдады. Осы негізде англицизмдер тобына американдық, австралиялық, үнді және ағылшын тілінің басқа нұсқаларынан енген сөздер де кіреді.

Екіншісі, тар мағынада «англицизм» терминін А.И. Мельникова басқа тілдерге еніп жатқан ағылшын тілінің тек лексикасының сөздері деп қарастырған.[2]

Енді ағылшындылықтың қазақ тіліне кіруі мен араласуына тоқталсақ. Сөздердің енуі әрқашан лексикологиядағы ең даулы мәселелердің бірі болады. Қазіргі уақытта әртүрлі ғалымдар осы процесінке байланысты көптеген даулы бағалаулар мен пікірлерді қалыптастырған. Кейбір ғалымдар шеттен енген сөздердің көбеюі қазақ тілін бітеп тастайды деп есептесе, басқалары бұны қазақ тілінің сөздік құрамын кеңейтеді деп есептейді. Сонымен қатар, бұл процесс тілдің жетілуіне және дамуына ықпал етеді, оған экспрессияның дәлдігін, эмоционалды-экспрессивті және стильдік әртүрлілікті енгізеді. 20 ғасыр мен 21 ғасырдың басында толығымен кірді десем қателеспеймін. Ғалымдар қазақ тілінің лексикалық құрамының толығын зерттегенде, ағылшын сөздерінің қазақ тіліне енуінің екі факторын көрсеткен. Бұлар: экстралингвистикалық және лингвистикалық.

1. Экстралингвистикалық факторларға мыналар жатады:

Бір халықтың екінші халықтың мәдени ықпалы;

Әртүрлі тілдердегі елдердің ауызша немесе жазбаша байланыстарының болуы;

Белгілі бір тілге деген қызығушылықтарын арттыру;

Бастапқы тілдің беделі (бұл кейде көптеген тілдердің бір тілден алынуына және интернационализмдердің пайда болуына әкеледі);

Белгілі бір әлеуметтік топтардың шет елдің мәдениетіне тарихи қызығуы;

Жаңа сөзді қабылдайтын әлеуметтік қабаттардың тіл мәдениетінің шарттары.

2. Лингвистикалық факторларға мыналар жатады:

Ана тілінде жаңа тақырыпты немесе ұғымды білдіретін баламалы сөздің болмауы;

Анықтауыш сөз тіркесінің орнына бір ғана кірме сөзді қолдануға бейімділік.[3]

Не үшін біз өз тіліміз бола тұра, ағылшын сөздерін қолданудамыз деген сұрақ туындайды. Бұның жауабы оңай. Менің ойыма бұл Қазақстанның сыртқы саясаты. Қазақстанда ағылшын тілі негізгі шет тілдерінің бірі болып табылады, оны оқу барлық оқу орындары мен мектептерде міндетті саналады. Сондай-ақ халық арасында басқа да шет тілдерін: қытай, түрік, неміс, жапон тілдерін меңгеру танымал. Осындай жағдайда елімізде еркін шет тілдерін оқыту мен оған бейімделу қабілеті қалыптасады. Менің ойымша, халықтың көпшілігінің шет тілдерін білуі шетел сөздерін қабылдау процесінің тез әрі өте жақсы әсер етуіне жағдай жасайды. Яғни, қазақ тіліндегі англицизмдердің пайда болуы көп жағдайда жаңа, бізде жоқ ұғымдардың, объектілердің, қызметтердің пайда болуына байланысты енгізілген деп есептеймін.

Сонымен қатар, қазақ тіліндегі кейбір шетел сөздері соның ішіндегі, ағылшын сөздері орыс тілінен енген. Яғни, алғашында орыс тілінің заңдылықтарына сәйкес ассимиляцияға ұшырап, өздерінің бастапқы фонетикалық көрінісін жоғалтып алған. Ал елімізде қазақ тілі

мен қатар орыс тілі бірдей деңгейде. Соның әсерінен бізге шетел сөздерін, орыс тілінен енген сөздерді күнделікті өмірде қолдану қалыпты жағдайға айналуға.

Сән индустриясының қалыптасуы беделді тұтыну мен "жаппай тұтыну қоғамының" қатар дамуымен байланысты. Сәннің өзі әлеуметтік құбылыс ретінде ежелгі заманнан бері белгілі. Сәнді тауарларды (зергерлік бұйымдар, талғампаз киімдер) тек қана сол заманның ақсүйектері мен байлары сатып алатындай ғана мүмкіндіктері болған. 1950-1960 жылдары дамыған елдерде жаппай тұтыну қоғамының қалыптасуы негізінде сәнді болжау жүйесі дамыды. Сән трендтерін талдайтын фирмалардың пайда болуы дайын киімді жаппай өндіру қажет ететіндігі байқала бастаған. Осы кезеңнен бастап сән экономикасы екі деңгейге бөлінді - жоғары сән (элита үшін тапсырыстар) және дайын киім (орта тап үшін жаппай өндіріс). Сән эволюциясының тарихи процесін талдай отырып, мен сән әлемі тірі организм ретінде үнемі өзгеруге бейім деген қорытындыға келдім. Қазіргі таңда бұқаралық ақпарат құралдары, сонымен қатар әлеуметтік желілер арқылы еш кедергісіз бүкіл әлемге таралуда. Сән әлемінің тез өзгеріп, дамуына сәйкес кейбір халықтарда оны сипаттайтын сөздік қордың аз болғаны байқалып қалады. Соның әсерінен әлемде англицизм процесі орын алуда.

Сонымен, 18-19 ғасырда қолданыла басталған орыс тіліндегі «Киім және сән» санатындағы сөздердің көпшілігі француз тілінен енген. Мысалға: жилет, капюшон, т.б. 19 ғасырдың аяғы мен 20 ғасырдың басында ағылшын сөздерінің орыс тіліне ене бастағанын байқауға болады. Оны біз :блузка, жемпір (свитер), бриджи (бридж) және т.б байқай аламыз. Тіпті 1950–70 жылдары ағылшын тілінің сөздік қоры орыс тіліне еніп, кең етек жайды. Менің орыс тіліне енді деп қарастыруым, ағылшын сөздерінің қазақ тіліне енуінің алғышарты осы орыс тілі болған болатын.[4]

Кутюрлер, дизайнерлер, модельдер, стилисттер қарапайым сатып алушыларға түсініксіз көптеген терминдерді пайдаланады. Бірақ сәнге және онымен не байланысты екеніне қызығушылық танытатын жастар саны артып келеді. Олар кейде сән әлемінің адамдарымен бірдей сөздік қорын пайдаланады. Кейде киімге қатысты сөйлеуде қолданылатын сөздер кәсіби шеберлікке толы болады. Ағылшын тілі көптеген жылдар бойы халықаралық қатынас тілі бола отырып, сән саласына еніп, терминология тілін неғұрлым түсінікті етеді деп ойлаймын. Қазақ тілінің лексикалық құрамы бойынша англицизмдердің жаппай дамуы өнер, технология, экономика, саясат, қызмет көрсету және сән саласындағы көптеген тенденциялардың дәл ағылшын тілінде сөйлейтін елдерде пайда болуына байланысты.

1990 жылдары ағылшын сөздері: сәнгер, фэшндизайнер ,бренд (сауда бренді), тренд (бағыт, тренд, сән), шопинг (сатып алулар) және т.б. ене бастаған болатын. Бұған мысал ретінде мынандай сөздерді келтіруге болады: джинсы шалбар (джинсы), шорт (шорт) т.б. 1990 жылдары ағылшын сөздері: сәнгер (ағылшын тілінен. fashiondesigner - сәнгер), бренд (ағылшын тілінен. бренд - сауда бренді (бренд)), тренд (ағылшын тілінен тренд - бағыт, тренд, сән), шопинг (ағылшын тілінен шопинг - сатып алулар) және т.б. Бірақ орыс тіліне ағылшын киімдерін қарызға алудың ең көп саны 2000 жылдары болды. . Бұл сөздер тілімізге жақсы енген: кардиган (кардиган), дене (дене), парео (парео), парк (парка) және т.б. Қазіргі уақытта дүние жүзіндегі басты ерекшеліктердің бірі – ағылшын тіліндегі сөздердің көптеп қолданылуы. Журналдардың орыс тіліндегі нұсқаларының мәселелерін талдағаннан кейін мен тақырыптық топтарды анықтадым, олардың бірі - сән.Қазіргі уақытта дүние жүзіндегі басты ерекшеліктердің бірі – ағылшын тіліндегі сөздердің көптеп қолданылуы. [4]

Енді сол сөздердің шығуына мән берсек:

Мысалға, бермуды - қысқа шалбар, бүгінде сәнге оралады. Олар өз атын британдық әскерилер әкелген Бермуд аралынан алған.

Кардиган - күртешенің бір түрі. Ол артқы және алдыңғы екі жартысынан тұрады. Классикалық модельдерде бүкіл ұзындығы бойынша түймелері бар. Бұл ағылшын графы Кардиганның құрметіне аталған делінген. Және тағы да басқа киімдердің өзіндік шығу тарихы мен оқиғалары бар.

Қазір қолданып жүрген сөздерімізге қарасақ:

Коллабарация– қазіргі таңда интернетте шығармашылық қызметпен айналысатын брендтер немесе жеке адамдар арасындағы қарама- қатынас мағынасына ие болды. Сондай-ақ, «shopping» сөзі – ағылшын тілінен аударғанда «shopping» – саудаға бару, сауда орталықтарында жаппай сатып алу, сәнді киімдерді іздеу дегенді білдіре бастады. Көше стилі '- 'street style' -дан; 'crop top' - 'crop top' дегеннен. Қазақ тілінде қысқа футболканы білдіретін «top» немесе «topik» сөзі бар, ал ағылшын тілінде «top» сөзі жалпы дененің жоғарғы бөлігіне арналған киім дегенді білдіреді, сондықтан «crop-top» сөзі қысқа футболканы білдіреді.

Жоғары да айтып өткенімдей, қазіргі таңда жастар сәне қызығады және соны зерттеп, онымен шұғылдануға құлшыныстары біршама артқан. Соны білу үшін кішкене талдау жүргізген болатынмын. Яғни, 10 адамнан жастары 14 тен 35 жасқа дейінгілерден қазіргі таңдағы сәнді тенденцияларға байланысты сауалнама алған болатынмын. Нәтижесінде, қыздар ұлдардан қарағанда сәнге қызығушылықтарының жоғарылығымен және сәндік тенденцияларды жақсы білетінін байқадым. Барлығы да сәнді киінген адамдарға көбірек көңіл бөледі. Англицизмдерді ұлдар да, қыздар да өз сөздерінде бірдей дерлік қолданады, бірақ олар қыздардың сөйлеуінде жиі кездеседі. Қыздар қауымы мұндай сөздерді қолдану қажет деп санайды. Бұдан мен қарапайым жасөспірімдер арасында шет елдік сөздерді қолдану жиілігі орташа болсада, олар сол сөздердің мағынасын түсінеді және оның қолданылуын біледі деген қорытындыға келдім.

Сән әлемі, киім – адамның көңіл- күйін, талғамын көрсететін көрсеткіш деп санаймын. Адамның нені жақсы көретіні, немен шұғылданатынын осы киім арқылы байқауға болады. Бұл еңбекті жазу барысында мен сәннің әрқашан қозғалмалы, дамып отыратын, тірі организм секілді екеніне тоқталған болатынмын.

Осы жұмыс барысында мен сән әлеміне қатысты қазақ тіліндегі англицизмдердің пайда болуы, оның тарихы мен мағынасын зерттеген болатынмын. Зерттеу барысында осы сән әлемінде ғана емес, бүкіл қарқынды дамып отырған салалардың барлығында ағылшын сөздерінің енуі қалыпты жағдайға айналуын дұрыс деп санаймын. Әрине, сәнге қызығушылығы жоқ адамдарға бұл тақырып түсінуге қиынға соғары анық. Бірақ сәндегі англицизмдердің қолданулығы қажеттілік деп қарастырамын.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Попова И.В. Сән саласы тілінің лексика-семантикалық және стилистикалық ерекшеліктері: сән журналдарының материалы негізінде: Дипломдық жұмыстың авторефераты. дисс. канд. филол. ғылымдар. - М., 2007 ж.

2. Қазақ тілінің кірме сөздер сөздігі (2019). Алматы: Ұлттық аударма бюросы Сыздыкова. Р (2014): Тілдік норма және оның қалыптануы (кодификациясы). Алматы.

3. Бойко С. А. Russian + English = Runglish? Қазіргі заманғы өзара әрекеттесу мәселелері тілдер мен Мәдениеттер : халықаралық форум, 14-15 желтоқсан 2012 ж.